

Kritika papežství na pozdně středověké Moravě

Adam Pálka

Stejně jako České království bylo území Moravy v pozdním středověku a raném novověku pod silným vlivem české reformace, ztělesňované například husitským hnutím či jednotou bratrskou. Od katolické církve se reformisté odlišovali v celé řadě záležitostí – svátostné přijímání podobojí všech pokřtěných osob, odpor k okázalé účtě projevované světcům, důraz na rozhodující roli Bible v otázkách věrouky apod.¹

Kromě výše řečeného se české reformní hnutí odchylovalo od katolického učení, i pokud jde o papežství, jeho pravomoci a pozici v rámci institucionální církve. V husitském a později utrakvistickém prostředí převládal názor, že bytí je papežský úřad sám o sobě oprávněný, nikdo není povinen papeže bezvýhradně poslouchat, což otevřeně hlásal již Jan Hus.² Jak papeže, tak obecné koncily 15. století (kostnický a basilejsko-ferrarsko-florentský) husité/utrakvisté odmítali chápat jako neomylnou autoritu, bez které křesťan nemůže dojít spásy.³ K naprostému odmítnutí instituce papežství však z jejich strany nedošlo; zejména ve 40.–60. letech dokonce utrakvisté usilovali o papežské potvrzení kompaktát, úmluv s basilejským koncilem legalizujících přijímání podobojí.⁴

V této souvislosti můžeme rozporuplný vztah utrakvistů k papežství dobře demonstrovat na zrušení kompaktát papežem Piem II. v roce 1462. Český král Jiří z Poděbrad se odmítl papežovu výroku podřídit, přičemž se odvolal na základ přijímání podobojí v Bibli. Ještě dále zašel kněz Martin Lupáč, který ve spise *Contra papam* ztotožnil Pia II. s Antikristem.⁵ Ani zjevný odpor vůči osobě Pia II. a jeho výroku ale nevedl k tomu, že by se utrakvisté odtrhli od římskokatolické církve a nezávisle na ní ustanovili vlastní kněžstvo. Nic na tom nezměnilo ani vyhlášení křížové výpravy proti Českému království papežem Pavlem II. roku 1467, který takto navázal na protihusitskou politiku Martina V. z 20. a 30. let 15. století.

Zdánlivě nepřekonatelnou hranici nicméně o pár let později překročili příslušníci radikálně orientované jednoty bratrské. Ti soudobou katolickou církev i papežský úřad zcela zavrhnli, když si nezávisle na Římu zvolili svého biskupa a dvojici kněží.⁶ Tento radikální čin vzbudil pohoršení i mezi utrakvisty, z jejichž strany byli čeští bratři vystaveni nové vlně pronásledování.

Je nepochybné, že ačkoliv jednotlivé proudy české reformace se od sebe v mnohém odlišovaly, téměř všem byla vlastní alespoň jistá míry nesouhlasu vůči instituci papežství tak, jak byla chápána v katolickém učení. Z tohoto odlišného pohledu pak pramenila odvaha mnohých reformistů ostře napadnout osobu či politiku jednoho konkrétního papeže. Velká část textů či projevů kriticky namířených proti papeži/papežství vznikla v pozdním středověku na území Českého království. Významné protipapežské hlasy však několikrát zazněly i z Moravy.

¹ Ke specifikům českého reformního myšlení a teologie srov. HALAMA 2014a.

² **DOPLNIT relevantní studii.** K vymezování Husa a jeho podporovatelů vůči praxi soudobé kurie viz rovněž SOUKUP 2018, s. 70–80.

³ Ke vnímání koncilů husity viz COUFAL 2018; PÁLKA 2020, s. 21–29.

⁴ K tomu např. ŠMAHEL 2011, s. 82–86.

⁵ URBÁNEK 1962, s. 556–558.

⁶ HALAMA 2014b, s. 608–609.

Zajímavým příkladem z počátku husitství je mistr Šimon z Tišnova, který se v letech 1416–1417 polemicky střetl s dolanským farářem Pavlem z Prahy. Hlavním sporným bodem mezi oběma intelektuály se stala otázka vymezení pravé církve.⁷ Třebaže úloze papežství v církvi bylo v této polemice věnováno překvapivě málo prostoru, je z několika málo zmínek možno vyčíst, že Šimonův postoj k papežství se od toho Pavlova nepochybně lišil. Když například dolanský farář uvedl, že nařízení papeže mají stejnou závaznost jako Bible, Šimon z Tišnova se proti této myšlence jednoznačně postavil. V odpovědi Pavlovi uvedl, že svaté Písmo má nekonečně větší moc než ostatní spisy, a následně dovedl, že člověk odporující papežově nařízení nehřeší tak těžce jako odpůrce Krista. „Papež nemůže legitimně nic nařizovat ani proti epištolám svatého Pavla, ani proti nebeským andělům,“ odmítl dále Pavlovo stanovisko.⁸

V pozdějším polemickém spisu se Šimon ohradil proti přesvědčení Pavla z Prahy, že papež ani kardinálové se nemohou mýlit. Využil k tomu nepřesně citovanou pasáž z dekretálu papeže Řehoře IX., z které vyplývalo, že římská církev, tedy i papež s kardinály, se může často dopouštět chyb.⁹

Na pozdně středověké Moravě se setkáme i s kritickými výroky namířenými proti konkrétnímu papeži. Utrakvista Ctibor Tovačovský z Cimburka, významný právník a podporovatel Jiřího z Poděbrad,¹⁰ zmínil papeže Pavla II. v listu olomouckému biskupovi Tasovi z Boskovic (napsáno 11. července 1467 v Přerově). Pavel nedlouho předtím nabádal české katolíky k odřeknutí poslušnosti „husitskému králi“ a Tas, jakožto správný katolík papežskou výzvu vyslyšel. S tímto rozhodnutím Ctibor Tovačovský nemohl souhlasit. Namítl, že pochvalu si zaslouží činy, které jsou v souladu s vůlí Boha. Jednání Pavla II. však není hodno chvály, neboť „více z jeho listů slyším lstivá hanění, kletby a nabádání k válce a prolévání krve než cokoliv dobrého.“¹¹

V listu Tasovi uvedl Ctibor Tovačovský i zajímavý kontrast. Poukázal na fakt, že křížem byli křesťané vykoupeni k věčnému pokoji. Papež Pavel však s pomocí tohoto svatého kříže vyzývá křesťany k zabíjení Čechů a Moravanů, a dokonce jim za účast v křížové výpravě udílí rozhřešení.¹²

Pohled na papežství v historických souvislostech nabídl Ctibor v rozsáhlém alegorickém díle *Hádání pravdy a lži*. Ze slov Pravdy, která reprezentuje Tovačovského názory, je zřejmé, že papežství jako takové autor spisu nezavrhoval: „Také jsem způsobilá, aby byli kněží moji, totiž papež, biskup či obecný kněz, tiší, pokorní, trpěliví, čistí, moudří, neleniví [...]“.¹³ Dvěma dějinnými exkurzy ale později Pravda polemizuje s katolickou naukou o papežství. Zaprvé zmiňuje neochotu katolíkům zamyslet se nad možností, že apoštol Petr nikdy nebyl římským biskupem¹⁴ (právě návaznost papežského úřadu na svatého Petra přitom byla jedním argumentů pro legitimizaci papežské moci). Zadruhé Pravda s nelibostí hovoří o Konstantinově donaci,¹⁵ dokumentu hlásícím se do 4. století, podle něhož římský císař Konstantin odevzdal rozsáhlé území v Itálii papeži Silvestrovi. To, že tato donace byla ve skutečnosti podvrhem z rané středověkého období, Tovačovský vůbec netušil.

⁷ O této problematice pojednal ODLOŽILÍK 1925.

⁸ LOSERTH 1888, s. 234–235.

⁹ LOSERTH 1888, s. 238.

¹⁰ Ke Ctiborovi viz např. JANIŠ 2006.

¹¹ AČ IV, s. 145.

¹² AČ IV, s. 145.

¹³ TOVAČOVSKÝ 1539, s. XII.

¹⁴ TOVAČOVSKÝ 1539, s. XXVII.

¹⁵ TOVAČOVSKÝ 1539, s. XXIX, LXXVI.

Posledním kritikem papežství na Moravě, kterého zde zmíníme, je Tůma Přeloučský, biskup jednoty bratrské působící v Přerově. Jeho spis *O původu Jednoty bratrské* (1502) je výmluvným svědectvím o radikálním pohledu českých a moravských bratří na římskokatolickou církev, papeže nevyjímaje.¹⁶ Kardinálům i papežovi vyčítá Tůma například to, že do klatby uvrhávají takové lidi, kteří by měli být správně trestáni světskou mocí. Po vzoru sv. Petra a Pavla by měli papež a kardinálové trestat smilníky, modloslužebníky, zloděje nebo opilce – takto by církev řádně užívala klíčů sv. Petra, které ve skutečnosti zrezivěly.¹⁷ Rozpor mezi Biblií a římskou církví Tůma ještě posiluje výrokem, že „papež s kardinály i jinými preláty v řeči pána Ježíše nezůstává a přikázání božích neplní.“ O papeži samotném Tůma kriticky prohlašuje, že naplnil svou údajnou pravomoc „menší zlé pro větší zlé dopustit“, když v rozporu se starozákonní zásadou povolil prostituci.¹⁸

Církev čele s papežem se dle Tůmy provinila rovněž korupcí. Podobně jako biblický Balám, známý svou touhou po majetku, si prý papež svůj úřad kupuje a sobě podřízené úřady pak prodává, čímž se myslí například hodnost kardinála, arcibiskupa či biskupa. Tito vysoce postavení duchovní činí to stejné, když obyčejným kněžím prodávají jejich úřad. Kněží sami pak prodávají lidem svátosti.¹⁹

Kromě toho se Tůma Přeloučský zřetelně vymezil i vůči konkrétnímu papeži, a sice Pavlu II. Zmiňuje jej v souvislosti s křížovou výpravou proti Českému království, ačkoliv překvapivě vůbec neuvádí, že to byl Pavel, kdo tuto výpravu vyhlásil. Místo toho Tůma poukazuje na Pavlovu iniciativu v rozhrěšení Matyáše Korvína, jenž se do čela křížového tažení postavil. Římská církev prý sňala z Korvína hřích za to, že porušil vilémovskou mírovou smlouvu s Jiřím z Poděbrad, a sám papež měl pomocí žehnání navrátit panenství ženám, které Korvín znásilnil v Brně a Olomouci. Svůj údiv nad tímto krokem vyjádřil Tůma s využitím protikladu Bůh versus papež: „Pán Bůh všemohoucí, který je schopný všeho, nikdy od počátku světa žádné poskvrněné panně panenství nenavracoval.“²⁰

Výše uvedené myšlenky tří moravských intelektuálů nade vší pochybnost prokazují, že v pozdním středověku musela katolická církev s protipapežskými hlasy počítat nejen v Českém království, nýbrž i Moravském markrabství. Moravští představitelé reformního hnutí se vymezovali jednak vůči vybraným aspektům papežského úřadu, jednak vůči sporným krokům konkrétního papeže. Patrně nejvýznamnějším styčným bodem mezi Šimonem z Tišnova, Ctiborem Tovačovským a Tůmou Přeloučským je využití kontrastu, kdy na jedné straně stojí autorita Boha či Bible a na straně druhé autorita papeže. Všichni tři jmenovaní se zjevně klonili k názoru, že prvně uvedená autorita jednoznačně převyšuje tu druhou.

¹⁶ K Tůmovi i jeho dílu viz *Tůmy Přeloučského spis*, s. 19–43.

¹⁷ *Tůmy Přeloučského spis*, s. 61–62.

¹⁸ *Tůmy Přeloučského spis*, s. 75, 91.

¹⁹ *Tůmy Přeloučského spis*, s. 79.

²⁰ *Tůmy Přeloučského spis*, s. 92.